VAN DE REDACTIE

Tot haar spijt moet de redactie mededeelen, dat de rubriek „Examenvraagstukken", waarin uitwerkingen van een aantal vraagstukken werden gegeven, tengevolge van de papierschaarschte voorloopig niet meer kan worden opgenomen. De Redactie betuigt haar dank aan Mevr. M. G. Mey—Koning en P. W. Th. Gerbers voor de voortreffelijke en nauwgezette wijze, waarop zij deze rubriek hebben verzorgd.

In de redactie van de rubriek „Uit het buitenland" is een wijziging gekomen, tengevolge van het bedanken van Drs. W. P. den Turk en Drs. D. Nije. Het spijt de redactie, dat beiden door drukke werkzaamheden gedwongen, hun arbeid na de periode van onderbreking der publicatie van ons blad niet kunnen hervatten. Voor hun aandeel in de verzorging dezer rubriek zij hun dank gebracht. Het doet de redactie genoegen, dat Drs. J. M. Tanis bereid is de opengevallen plaats te bezetten en met de heeren Hageman en Haarbosch de rubriek te verzorgen. Aangezien het aantal tijdschriften, dat ter bespreking komt, vooralsnog kleiner is dan vóór de onderbreking der publicatie, meent de redactie voorloopig met deze aanvulling van de rubriek-redactie te kunnen volstaan.

HET OBJECT DER BEDRIJFSHUISHOUDKUNDE (II)

door Prof. Th. Limperg Jr.

Hervatten wij nu het onderzoek naar de grondslagen voor de doelmatige arbeidsverdeling, welke de verbijzondering in de bedrijfshuishoudkunde moet brengen, dan wordt het nodig, dat ik meer nauwkeurig vaststel, van welke aard de behoefte was, welke tot die verbijzondering heeft geleid. Uit het voorgaande is duidelijk geworden, dat er omtrent de aard van die behoefte misverstand heeft bestaan. Anderzijds ontstaat een verbijzondering op het gebied van de wetenschap zelden of nooit van de aanvang af doelbewust, noch wordt zij doorgaans op een bepaald ogenblik en door een bepaalde daad in het leven geroepen; de verbijzondering ontstaat meestal geleidelijk en zij bestaat veelal reeds geruime tijd voordat zij zich in bepaalde exponenten, als de stichting van een leerstoel, manifesteert. Aldus is ook de bedrijfshuishoudkunde geleidelijk uit de kunstleer der bedrijfsleer ontstaan, zoals deze geleidelijk uit het complex van de „handelswetenschappen" is verbijzonderd. Wij kunnen te dezen aanzien dus niet aan de hand van bepaalde beslissingen het doel van de verbijzondering vaststellen en moeten veeleer trachten een inzicht te verkrijgen in de omstandigheden, die tot de ontwikkeling van de bijzondere kunstleer hebben geleid. Daarnaast zouden wij voor de bedrijfseconomie bij uitzondering een bepaalde daad tot uitgangspunt voor ons onderzoek vinden in de actie van Weijermann en Schönitz, ware het niet, dat, zooals wij zagen, hun poging om tot een verbijzondering te komen zonder succes gebleven was. Toch kan ook deze poging ons de weg wijzen bij ons onderzoek naar de behoefte, welke in de verbijzondering der bedrijfshuishoudkunde moest worden bevredigd. Weliswaar hebben Weijermann en Schönitz, zoals ik hiervoren heb uiteengezet, die behoefte niet op juiste wijze geïnterpreteerd, maar hun streven geeft ons toch een aanwijzing omtrent de ware aard van de behoefte, waarin moest worden voorzien.

De „bedrijfsleer" vond, zo heb ik gezegd, als kunstleer van het bedrijf

haar oorsprong in de behoefte van de leiders der voortbrenging aan voorlichting en inlichting omtrent het productie-proces in hun bedrijven ten dienste van de praktijk. De gegevens, die zij behoefden, waren van onderscheiden aard. In de eerste plaats gegevens betreffende de techniek van het productie-proces; in deze behoefte, welke zich het eerst deed gelden, werd op het tijdstip, waarop de „bedrijfsleer" zich begon te ontwikkelen, reeds sedert lang door de technici in hun sterk gespecialiseerde wetenschappen voorzien. Eerst veel later werd men zich bewust van de behoefte aan gegevens en aan voorlichting omtrent de economische verschijnselen en aspecten van het productie-proces. Het zou nog geruime tijd duren, zo heb ik hiervoren laten zien, voordat men de economische aard van de verschijnselen, die men wenste te doorgronden en beter wenste te beheersen, onderkende, maar het bleek ook voordien niet mogelijk, de voorlichting daaromtrent van de kant der technici te ontvangen; men moest een beroep doen op een andere groep van medewerkers in het bedrijf. Men kwam terecht bij de boekhouders en de boekhoudkundigen, de mensen, die het waarnemings-instrument van het bedrijf samenstelden en hanteerden. Uit deze groep van practici groeide allengs een groep van beoefenaren der kunstleer van het bedrijf, de leer, welke in empyrisch gevonden regelen richtsnoeren bood voor een doelmatig besturen van het bedrijf. Eenmaal volgroeid, gaf die leer regelen voor een doelmatige berekening van de kostprijs, voor de bepaling van waarde en winst in het bedrijf, voor de organisatie van het bedrijf en voor zijn financiering; regelen derhalve, welke problemen moesten oplossen van kennelijk economische aard, doch voor welker oplossing de leider van het bedrijf, ook al had hij ze als zodanig onderkend — maar ik heb reeds in het licht gesteld, dat ook hij hierin tekort schoot — bij de economen niet terecht kon.

Reeds hierom niet, wijl hij daarover onder de medewerkers in zijn bedrijf niet beschikte. Maar bovendien omdat ook de economen niet in staat waren om hem van voorlichting te dienen. De voortbrenging had zich allengs in haar bijzonderheden aan de gezichtskring der economen onttrokken. Handel en nijverheid brachten de voortbrenging tot stand in bedrijven, die in toenemende mate hun verrichtingen voor de waarneming van buitenstaanders afsloten; slechts de agrarische bedrijven en de financieringsinstellingen waren nog voor die waarneming min of meer toegankelijk. En zo vervreemdden de economen bij de toeneming van de omvang der bedrijven en de vervanging van het handwerk van den enkeling door de productie in de fabrieken en de grote handelsbedrijven van een steeds groter deel van het economische gebeuren. Het waarnemingsinstrument van het bedrijf, de koopmansboekhouding, was den economen bovendien vreemd; zij kenden niet de techniek ervan en wisten het niet te hanteren en zij verstonden zelfs de technische en de economische taal niet meer, die in het bedrijf werd gesproken. Slechts die verrichtingen met betrekking tot de voortbrenging, welke zich in het verkeer tussen de bedrijven voltrokken, bleven voor de buitenstaanders waarneembaar, zoals ook een aantal gegevens omtrent de verrichtingen in de bedrijven in hun verslagen en in publicaties van fiscale en soortgelijke aard den economen ten dienste bleven staan. Maar ook de waarde van deze gegevens was verminderd, nu de economen menigmaal hun betekenis niet meer met kennis van zaken konden interpreteren.

Er was dus met de ontwikkeling en de groei van het bedrijf onmiskenbaar een behoefte ontstaan aan een vergroting van de kennis der economische verschijnselen in de bedrijven en aan een analyse van de econo-

mische aspecten van het proces der voortbrenging, dat zich in de bedrijven voltrok; een behoefte, die in het laatst der vorige eeuw zich sterk deed gevoelen. In die behoefte konden de economen van die tijd met hun onvoldoende toerusting niet voorzien; er moest een nieuwe groep van economen gevormd worden, toegerust met de kennis van de techniek en van de verschijnselen in de bedrijven en met vaardigheid in de hantering van het waarnemings-instrument der koopmansboekhouding. Er was met andere woorden behoefte aan een verbijzondering in het economische onderzoek. Deze verbijzondering werd, zoals wij zagen, op een ongewone wijze tot stand gebracht, doordat het onderzoek aanvankelijk niet werd verricht door economen of economisch geschoolden, ja zelfs gedurende lange tijd niet algemeen als economisch onderzoek werd onderkend. Deze omstandigheid kon intussen het wezen van de arbeid, die door de onderzoekers werd verricht, niet veranderen; op den duur kwam hij dan ook in handen van economisch geschoolden. Er ontstond een gespecialiseerde beoefening van de economie onder de naam van bedrijfsleer en later van bedrijfshuishoudkunde en bedrijfseconomie.

Wij kunnen deze gespecialiseerde economie definiëren als de *deelwetenschap der economie, welke zich in het bijzonder bezig houdt met de verschijnselen in de bedrijfshuishouding.*

Met deze definitie is de plaats van de bedrijfshuishoudkunde in de wetenschap bepaald. In het algemene stramien van de arbeidsverdeling immers wordt de verbijzondering in de beoefening der wetenschap primair bepaald door de onderscheiden oorzaken, de abstracte krachten, welke de concrete verschijnselen in het leven roepen en deze als wetten beheersen. De wetenschap verbijzondert zich primair op die oorzaken naar hun verscheiden aard. Deze primaire verbijzondering geeft het aanzien aan de economie als de wetenschap van het economisch motief, de economische „grond"wet, welke met de aan haar ontspruitende economische wetten de verrichtingen van de mens beinvloedt. De economie onderzoekt de invloed van deze wetten op de verrichtingen van de mens en in de gegeven definitie wordt derhalve aan de bedrijfshuishoudkunde die taak van de economie toegewezen met betrekking tot de verschijnselen, welke zich openbaren in de bedrijfshuishoudingen. Met deze aanwijzing van het bijzondere arbeidsveld in de concrete verschijnselen wordt de tweede stap op de weg der verbijzondering gedaan. De primaire verbijzonderingen op de oorzaken worden in de arbeidsverdeling op het gebied der wetenschap gevolgd door de secundaire verbijzonderingen op groepen van concrete verschijnselen. Die groepering geschiedt op verschillende wijzen: naar de tijd, naar soorten van concrete verschijnselen, naar de plaats waar de concrete verschijnselen optreden enz. Het is de laatste wijze van groepering, die de specialisatie in de bedrijfseconomie bepaalt.

Het gevolg van deze verbijzondering is, dat naast de bedrijfseconomie een tweede verbijzondering met betrekking tot de economie ontstaat en logisch moet ontstaan. Als een verbijzondering doelmatig is en algemeen door de wetenschap, waarin ze optreedt, wordt aanvaard, dan betekent dit ook, dat de beoefenaren dier wetenschap, die zich niet op de bijzondere groep van verschijnselen specialiseren, automatisch specialisten worden met betrekking tot de buiten die groep zich openbarende verschijnselen, ook wanneer deze verbijzondering niet op zichzelf is nagestreefd. Zo ontstaat dan naast de bedrijfseconomie de tweede deelwetenschap der economie, de sociale economie.

Deze consequentie uit het ontstaan van de specialisatie in de bedrijfseconomie wordt niet altijd door de sociaal-economen getrokken en toch is

ze waarlijk logisch noodzakelijk. Men spreekt nog vaak van de twee vakken als van de economie en de bedrijfseconomie. Als zo vaak berust deze onjuiste onderscheiding in woorden op een onjuiste onderscheiding in begrippen. Als de bedrijfseconomie een deelwetenschap is van de economie, dan kan het gedeelte van de economie, dat bij de arbeidsverdeling naast de bedrijfseconomie overblijft, niet meer worden aangewezen met de naam voor het geheel; dat men dit somtijds toch doet, spruit voort uit de omstandigheid, dat men nog niet voldoende in de aard van de verbijzondering in de bedrijfseconomie is doorgedrongen en nog niet geheel is vrij gekomen uit de ban van de gedachte der niet-economische kunstleer. De economie omvat zowel de sociale economie als de bedrijfseconomie en wij moeten het ons in het belang van een goede begripsvorming tot een vaste gewoonte maken, de term economie slechts in deze zin te bezigen en de term sociale economie te gebruiken, als wij de economie buiten het gebied der bedrijfseconomie op het oog hebben. Over de naam „sociale economie" zou nog wel een woordje gezegd kunnen worden; er zijn ongetwijfeld bezwaren aan verbonden, die b.v. de term „algemene economie", welke men vroeger veelal voor hetzelfde begrip bezigde — ook ik heb dat vroeger enkele malen gedaan en collega ten Doesschate doet het ook thans nog — niet meebrengt. Maar deze term is toch stellig ondoelmatig, omdat hij taalkundig ingaat tegen de aard der verbijzondering en dientengevolge tot begripsverwarring leidt of het opruimen van de bestaande begripsverwarring tegen houdt; het woord „algemeen" wijst taalkundig de economie aan, die 't geheel omvat en dat is nu juist de gedachte, die de naam niet moet doen post vatten. „De" economie is de doelmatige naam voor het geheel; daarnaast zijn twee namen nodig voor de beide deelwetenschappen en voor die namen heeft men de woorden sociale economie en bedrijfseconomie doelmatig in gebruik genomen.

Ik wil mij in de merites van de benaming sociale economie voor het ogenblik niet verder verdiepen, zoals ik mij ook ditmaal niet met die van de onderscheiden benamingen der bedrijfseconomie wil bezig houden, daar zij in het verband van mijn onderhavige beschouwing niet van belang zijn. Ik volsta ook overigens met de vaststelling van het zoeven vermelde feit van het ontstaan der sociale economie naast de bedrijfseconomie en onthoud mij van een uitwerking van de aangegeven verhouding tussen de sociale economie en de bedrijfseconomie, omdat ik reeds in 1922 in mijn intreerede daarover het nodige heb gezegd, dat ook thans nog mijn zienswijze weergeeft. „Beide wetenschappen" — zo zei ik toen [3]) — „hebben ten doel het onderzoek naar en de verklaring van het oorzakelijk „verband der verschijnselen ten aanzien van het menschelijk streven „naar welvaart. Tusschen haar ligt geen scheidingslijn van beginsel, noch „van methode; haar verdeeling is er eene, die wordt bepaald door de „doelmatigheid, welke aan haar beoefenaren de eigen taak aanwijst in „overeenstemming met de kennis der materie en de vaardigheid in het „gebruik der voor elks gebied van onderzoek meest geschikte arbeids-„middelen." En iets verder trok ik de „natuurlijke grens" tussen beide aldus: „de bedrijfshuishoudkunde heeft tot bijzondere taak de waarneming „der verschijnselen binnen den kring der bedrijfshuishoudingen, de sociale „economie blijft zich als voorheen in het bijzonder bezighouden met de „verschijnselen daar buiten."

Men ziet uit deze aanhalingen, welke opvatting ik van de aanvang af met betrekking tot de inhoud van de bedrijfshuishoudkunde en haar verhouding tot de sociale economie heb gehad. Als men de moeite wil nemen,

[3]) Bedrijfseconomische Studiën, blz. 180.

mijn opstel van die tijd in Bedrijfseconomische Studiën te lezen, dan zal men zien, dat ik daarin ook de behoefte aan de specialisatie omstandig heb aangetoond op soortgelijke gronden als ik in het onderhavige artikel heb gedaan. Ik behoef dus, naar ik meen, thans niet uitvoeriger over dit aspect van het aan de orde zijnde vraagstuk uit te weiden.

Intussen blijft er toch nog een vraag over. Ik heb in mijn oratie en hiervoren in het licht gesteld, hoe genetisch de arbeidsverdeling op het gebied van de economie in bedrijfseconomie en sociale economie is tot stand gekomen. De vraag, die nog beantwoord moet worden, is deze: voorziet deze specialisatie nog steeds in een behoefte, is ze nog doelmatig?

In mijn oratie heb ik [4]) het volgende gezegd, dat in verband met deze vraag van belang is: „Hoe op den duur de bedrijfshuishoudkunde zich zal „ontwikkelen, hoe zij in het bijzonder naast en met de sociale economie zal „voortschrijden, valt niet te voorspellen; ondenkbaar is het niet, dat beide „takken van wetenschap naar elkaar toe zullen groeien en met de ontwik-„keling der maatschappij weer in elkaar zullen overgaan."

In deze gedachtengang is het derhalve mogelijk, dat de verhoudingen sedert het begin van de twintigste eeuw zodanig gewijzigd zijn, dat de specialisatie overbodig of ondoelmatig is geworden. Ik meen nochtans, dat zulks op dit ogenblik nog niet het geval is en dat zich ook nog geen symptomen voordoen, welke op een evolutie in deze richting wijzen. Stellig niet in deze zin, dat de economie minder behoefte heeft aan kennis van en inzicht in hetgeen in de bedrijven geschiedt; eerder is het tegendeel het geval, nu door de toeneming van de bemoeienis der overheid en door de geleide economie de behoefte aan deze kennis en dit inzicht niet meer primair voor het bedrijf, maar onmiddellijk voor de gemeenschap zich doet gelden. Misschien zou wel gezegd kunnen worden, dat bedrijfseconomie en sociale economie door de omstandigheden enigermate naar elkaar zijn toe gegroeid. Ongetwijfeld is dit in deze zin het geval, dat de arbeid der jongere economen in het algemeen, ook van hen, die niet tot specialisten in de bedrijfseconomie zijn geworden, gebaat wordt met de bedrijfseconomische scholing, welke zij hebben genoten. En enigermate ook in deze zin, dat de economische problemen van deze tijd, met name die van de geleide economie, niet tot oplossing kunnen worden gebracht zonder nauwe samenwerking van de specialisten van beide gebieden.

Maar dit naar elkander toe groeien heeft toch niet het karakter gekregen van een in elkaar overgaan in deze zin, dat de specialisatie in het onderzoek en in de beoefening der economie, waartoe men eenmaal gekomen was, op de terugweg zou zijn. En dit beschouw ik op zich zelf als een voordeel, omdat ik van oordeel ben, dat de economie grote behoefte heeft aan voortgezette specialisatie; noch de sociaal-economen, noch de bedrijfseoconomen zijn naar mijn mening meer in staat om in hun studie de ontwikkeling van de maatschappij en de groei hunner wetenschappen bij te houden. Ik ben niet blind voor de nadelen van de voortgezette verbijzondering; ik erken, dat deze verbijzondering, evenals bij alle andere wetenschappen, een betreurenswaardige vernauwing van gezichtsveld meebrengt en ik prijs mij gelukkig, dat ik de bedrijfseconomie nog heb kunnen beoefenen en doceren in haar volle omvang. Maar wij zijn nu over de periode der onverdeelde bedrijfseconomie heen, zoals ook de sociale economie onmiskenbaar gedrongen wordt naar voortgezette specialisatie.

Hoe dit zij, het schijnt mij niet twijfelachtig, of de oorzaken, welke destijds tot de specialisatie in de bedrijfseconomie hebben geleid, maken het thans nog even doelmatig, deze specialisatie te handhaven. De behoefte

[4]) Bedrijfseconomische Studiën, blz. 182.

aan verbijzonderde kennis en studie is sedert het ontstaan der specialisatie niet afgenomen; veeleer is het tegendeel het geval, nu de groei der bedrijven en de samengesteldheid van de voortbrenging nog zijn toegenomen en het waarnemingsinstrument met zijn perfectionering ook meer ingewikkeld is geworden en grotere speciale technische kennis vereist. De specialisatie heeft dus haar bestaansrecht niet alleen bewezen, maar ziet zich ook versterkt en het zal dus in de gedachte van het nut der voortgezette verbijzondering nodig zijn, in elk der aldus verbijzonderde gebieden tot een voortzetting der verbijzondering te komen. Indien dit geschiedt, is het niettemin mogelijk, op bepaalde gebieden van onderzoek tot een hereniging der beide wetenschappen te komen. Zo is het b.v. denkbaar, dat er een verbijzonderde verkeerseconomie ontstaat, waarin de beide aspecten zullen worden omvat.

Ik besluit dit deel van mijn beschouwing met enige opmerkingen over de arbeidsverdeling zoals die in feite is tot stand gekomen.

De stelselmatige arbeidsverdeling tussen de economen, zoals wij die hier te lande thans kennen, is slechts in België en in Duitsland op gelijksoortige wijze toegepast. In de andere landen en met name in de Angelsaksische is die stelselmatige verbijzondering in twee groepen van economen achterwege gebleven. Wel kent men in de Vereenigde Staten de „business economics" naast „political economy" en „economics" zonder kwalificatie en is er dus ook daar enigermate een verbijzondering, maar de „business economics" zijn hoofdzakelijk technisch georiënteerd en zijn niet boven de beschrijvingen der kunstleer uit gekomen, zodat de eigenlijke wetenschap der economie geheel blijft opgesloten in de „political economy". Het gevolg hiervan is, dat menig econoom, die wij tot de sociaal-economen zouden rekenen, zich met bedrijfseconomische problemen heeft bezig gehouden. Hoewel dit ongetwijfeld ook voordelen voor de behandeling heeft opgeleverd, moet toch in het algemeen gezegd worden, dat de nadelen van het gemis van de specialisatie in hun geschriften onmiskenbaar aan de dag treden.

Ik heb er bij de aanwijzing van de oorzaken van de behoefte aan verbijzondering op gewezen, dat de bezwaren, welke de economen ondervonden bij de waarneming van het productieproces in de bedrijfshuishoudingen, met betrekking tot de agrarische bedrijven en de financieringsbedrijven minder sterk werd gevoeld dan met betrekking tot de handelsbedrijven en de industriele voortbrenging. Dientengevolge is de ontwikkeling van de verbijzondering op het gebied der agrarische productie een ietwat afwijkende geweest. De landhuishoudkunde heeft een zelfstandige ontwikkelingsgang doorgemaakt rondom de agrarisch-technische problemen, terwijl de economie zich ook in haar theorie met de agrarische categorieën van bedrijvigheid is blijven bezig houden. Ware de organisatie van de wetenschap doelbewust tot stand gebracht, dan zou ongetwijfeld de landhuishoudkunde een specialisatie zijn geworden in de bedrijfshuishoudkunde; thans heeft zij zich zelfstandig ontwikkeld en er bestaat weinig of geen onderlinge beinvloeding.

Met betrekking tot de financieringsinstellingen kan men vaststellen, dat de economen zich daarmede zijn blijven bezig houden en dat de daarin beoefende categorieën van bedrijvigheid slechts zelden moeilijkheden deden rijzen. Het gevolg hiervan is, dat de „natuurlijke" scheidingslijn tussen sociale economie en bedrijfseconomie hier een afbuiging vertoont; de bankbedrijven zijn blijven behoren tot het arbeidsveld van de sociale economie. Weliswaar hebben de bedrijfseconomen in Duitsland ook deze categorie van bedrijvigheid binnen hun arbeidsveld getrokken, maar dit

voorbeeld is in Nederland niet gevolgd en de in Duitsland gevolgde gedragslijn heeft ook niet tot bevredigende resultaten geleid. Een man als Prion b.v. heeft ongetwijfeld verdienstelijk werk verricht, maar de in hem vertegenwoordigde voortgezette specialisatie in de bedrijfseconomie heeft toch geen succes gehad. Doordat de sociaal-economen het terrein ook met betrekking tot de techniek beheersen, hebben de bedrijfseconomen wat de kennis daarvan betreft geen voorsprong op hen, terwijl zij daartegenover in het nadeel staan ten aanzien van het nauwe verband met de sociaal-economische problemen van geld- en kredietwezen. De bedrijfseconomen werden daarom op dit terrein als specialisten teruggedrongen tot het gebied van de techniek der administratieve verrichtingen; een onvoldoende grondslag voor de ontwikkeling van een wetenschappelijke specialisatie. Ofschoon niet te ontkennen is, dat de schematische voorstelling van de verbijzondering in de economie op dit punt aesthetische bedenkingen doet rijzen en hoewel de poging van de Duitse „Betriebswirtschafter" om het bankbedrijf als een gelijkwaardige sector naast de andere bedrijven in hun arbeid op te nemen, begrijpelijk is, kan toch gezegd worden, dat de weg, die in Nederland te dezen aanzien is gevolgd, doelmatig gekozen is, omdat hij is aangepast aan de behoefte aan arbeidsverdeling en verbijzondering der werkelijkheid.

**
*

Ik heb in de voorgaande afdeling van mijn beschouwing gezegd, dat met de daarin gegeven definitie het object van de bedrijfseconomie en haar plaats in de wetenschap is bepaald. Dit is echter slechts in zoverre waar, als het begrip van de bedrijfshuishouding vaststaat. Aangezien nu omtrent de inhoud van dit begrip geen eenheid van opvatting bestaat en de oorsprong van het probleem, zoals collega ten Doesschate dit heeft gesteld, zelfs in het bijzonder in dit verschil van opvatting te zoeken is, is het nodig, ook dit begrip te bepalen.

De slotsom van mijn beschouwing voorop stellende, definieer ik de bedrijfshuishouding als het *samenstel van handelingen en middelen, gericht op een bijzonder deel van de voortbrenging*. Een volledige rechtvaardiging van deze definitie zou een uitvoeriger verhandeling vereisen, dan ik hieraan thans kan wijden; ik bepaal mij tot de toelichting, welke nodig is in het verband van het aan de orde zijnde vraagstuk.

Ter inleiding moge ik erop wijzen, dat de begrippen, waarmede de wetenschap werkt, door haar worden gevormd als hulpmiddelen voor de oplossing harer problemen; de begrippen moeten derhalve bewust worden bepaald in overeenstemming met het doel, waarvoor ze moeten dienen. Ze zijn eerst „goed" en ze zijn alleen „juist", als zij doelmatig zijn voor de oplossing der problemen, waarvoor zij moeten dienen. Zo zoeken wij thans naar een begrip van de bedrijfshuishouding, of, bij wijze van afkorting, naar een begrip van het bedrijf, waarmede wij doelmatig kunnen werken in het probleem der arbeidsverdeling of verbijzondering in de economie, een begrip derhalve, dat ons in staat stelt tot een doelmatige afbakening van het arbeidsveld der beide deelwetenschappen.

Er is in dit opzicht veel verwarring geweest en wij zijn daar nog niet uit, hetgeen voor een deel te wijten is aan het feit, dat het spraakgebruik van het dagelijks leven het woord bedrijf in verschillende betekenissen bezigt. Ik noem daarvan enkele, die voor het onderhavige vraagstuk van belang zijn, omdat zij meer in het bijzonder tot verwarring kunnen leiden. Naast het begrip van het bedrijf in de zin van bedrijfshuishouding kent men het begrip bedrijf in de zin van categorie van bedrijvigheid en voorts het begrip bedrijf in de zin van groep van bedrijfshuishoudingen, welke

dezelfde categorie van bedrijvigheid beoefenen. Deze drie betekenissen van hetzelfde woord zijn ook in de economie overgegaan. Hoe ondoelmatig ook dit volgen van het slordige en onstelselmatige spraakgebruik van het dagelijks leven is, heel groot is het gevaar voor misverstand bij deze drie begrippen niet, omdat de betekenis van het woord doorgaans uit het zinsverband blijkt. En wanneer het zinsverband ons niet kan helpen, dan ontkomen we toch gemakkelijk aan begripsverwarring door het gebruik van de woorden bedrijfshuishouding voor het enkelvoudige samenstel en bedrijfstak voor de groep.

Veel meer gevaar voor verwarring spruit voort uit het gebruik van het woord bedrijf in de zin van onderneming; een gevaar, waaraan niet te ontkomen is, nu anderen met de woorden bedrijf en onderneming verschillende begrippen aanwijzen. Waarbij zich dan nog de complicatie voordoet, dat bij de onderscheiding in de beide begrippen de opvattingen omtrent de inhoud van het begrip bedrijf en dientengevolge omtrent het kenmerk, dat het bedrijf van de onderneming onderscheiden moet, uiteen lopen.

Trachten wij nu uit deze verwarring te komen en tegelijkertijd de toets van doelmatigheid aan te leggen, die men vrijwel algemeen heeft uit het oog verloren, dan is het nuttig, ons te herinneren, hoe de eerste beoefenaren van de kunstleer zich op hun vak instelden. Zij zagen in hun leer van het bedrijf geen economie en dus werd ook het begrip, dat zij met het woord bedrijf aanwezen, geen economisch begrip. Toch lijdt het geen twijfel, of zij vatten bij hun arbeid de private onderneming in het oog of, om nauwkeuriger hun gedachtengang weer te geven, het samenstel van handelingen en middelen, aan hetwelk de economie de naam gaf van onderneming. Het begrip onderneming was een begrip, dat zo diep en zo vast geworteld was in de economie, dat er niet aan te denken viel, het om te zetten in een niet-economisch begrip, waaraan de niet-economische bedrijfsleer behoefte had. De mannen van de praktijk, die als eerste beoefenaren der „bedrijfsleer" de eigen weg in terminologie en begripsvorming zochten, vonden in het spraakgebruik van het dagelijks leven het woord bedrijf verbonden aan het samenstel, dat zij in het oog vatten, zonder dat daaraan een stellige economische inhoud gegeven werd. Het was een vaag en onbestemd begrip, zoals het dagelijks leven er zovele kent, maar dat nu bijzonder geschikt leek voor de leer, die zich op even onbestemde wijze met dat samenstel ging bezig houden. Nu de economische kenmerken geen dienst konden doen, zocht men de kenmerken in technische aspecten en zo ontstond met betrekking tot hetzelfde samenstel, dat de economen aanwezen met het woord onderneming, in de „bedrijfsleer" een „technisch-organisatorisch" begrip van het bedrijf.

Is deze gang van zaken met betrekking tot de vorming van het begrip te verklaren uit de instelling van de beoefenaren der kunstleer ten aanzien van de economie, verwonderlijk is, dat ook de economen behoefte meenden te hebben aan de schepping van een begrip van het bedrijf naast dat van de onderneming. Indien deze behoefte haar grond had gevonden in de wens of in de noodzakelijkheid om de ondernemingen te onderscheiden van productie-huishoudingen, die niet ondernemingen waren, dan zou de gedraging van de economen geen verwondering baren. Maar, indien al deze grond aanwezig is geweest — ik heb hieromtrent geen zekerheid kunnen krijgen — stellig heeft het door de economen gevormde begrip van het bedrijf een andere bestemming gekregen, toen zij dit begrip toepasten op de onderneming en in de onderneming een „technisch-organisatorisch" samenstel gingen onderscheiden, dat, zooals b.v. von Philip-

povich zegt, geen zelfstandige beteekenis heeft, maar slechts als een bestanddeel van de onderneming bestaat. [6])

Tegen deze wijze van begripsvorming nu heb ik groot bezwaar; een aldus geconstrueerd begrip is niet „goed" en niet „juist", want het is ondoelmatig. Het heeft geen zin, een economisch begrip van het bedrijf te vormen naast dat van de onderneming, indien dat begrip hetzelfde samenstel van handelingen en middelen omvat als het begrip onderneming, en zijn van de onderneming onderscheidend kenmerk hierin moet vinden, dat het wordt los gedacht van het ondernemen en van de ondernemende functionaris. Dit begrip is onwerkelijk, het is een kunstmatige denkconstructie zonder doelmatige functie. Het is steriel en nutteloos, omdat wij er economisch niets mee kunnen uitrichten, daar het economisch niet mogelijk is, de verschijnselen in de onderneming los te denken, laat staan los te maken van het ondernemen en de daarin samen komende en daaruit ontspruitende economische krachten, die alle haar oorsprong vinden in het economische motief. Wel is het mogelijk, in de economie ook de techniek en de organisatie van de onderneming te beschrijven en te analyseren, maar, willen die beschrijving en de analyse waarlijk economisch zijn en dus tot het arbeidsveld van de economie gerekend kunnen worden, dan zullen zij de economische kracht van het ondernemen niet kunnen ontlopen, ja zelfs tot uitgangspunt moeten hebben; en de verklaring van die techniek en van die organisatie zal niet kunnen worden gegeven, indien die kracht wordt uit het oog verloren of veronachtzaamd.

Iets geheel anders is het — ik kom nu tot de onderscheiding in de begrippen, welke naar mijn inzicht de doelmatige is —, indien de economische onderscheiding tussen bedrijf en onderneming wordt betrokken op het economische verschil, dat in de productie-huishoudingen bestaat: er zijn productie-huishoudingen, die niet ondernemingen zijn. In tal van „samenstellen van handelingen en middelen, gericht op een bijzonder deel van de voortbrenging" wordt niet ondernomen. Wil onder deze omstandigheid het begrip van de onderneming doelmatig zijn, dan moet het alleen die productie-huishoudingen omvatten, welke het bijzondere kenmerk dragen van het ondernemen. Het overgrote merendeel der private productie-huishoudingen draagt dit kenmerk, zoals ook een klein deel van de gemeenschapsbedrijven. Maar naast deze ondernemingen zijn er vele productie-huishoudingen, waarin niet ondernomen wordt.

Het begrip van de onderneming is een belangwekkend begrip, dat de economie telkens weer heeft bezig gehouden. Ik zou er vele bladzijden over moeten schrijven, wilde ik mijn opvatting daaromtrent in alle bijzonderheden duidelijk maken en tegenover andere opvattingen motiveren en rechtvaardigen. Maar dit is voor het doel van het onderhavige opstel niet nodig. Het staat vast en kan door niemand worden betwijfeld, dat er productie-huishoudingen zijn, waarin ondernomen wordt, en andere, waarin dit niet het geval is. Hoe nu ook het kenmerk voor het ondernemen en voor de onderneming wordt gekozen, voor het vraagstuk, dat thans aan de orde is, en voor welks oplossing de onderscheiding tussen bedrijfshuishouding of bedrijf en onderneming wordt gezocht, is het alleen de vraag, of de specialisatie in de bedrijfseconomie beide groepen moet omvatten, dan wel slechts een van deze. Ik ben van oordeel, dat zij beide moet omvatten en zulks op grond van de eis der doelmatigheid in de arbeidsverdeling. Dat de bedrijfseconomie zich moet bezig houden met de ondernemingen, is nimmer betwijfeld en het is dus slechts de vraag,

[5]) E. von Philippovich, Grudriss der politischen Oekonomie, 1e band, 17e druk, blz. 144.

of de andere productie-huishoudingen van haar gespecialiseerd onderzoek moeten worden uitgesloten. Die vraag moet ontkennend beantwoord worden. Reeds op grond van de oorsprong der behoefte aan de verbijzondering; de leemten in de toerusting van de sociaal-economen bestaan klaarblijkelijk evenzeer met betrekking tot die andere productie-huishoudingen en in niet mindere mate dan ten aanzien van de ondernemingen. Door een terzijde stelling van die productie-huishoudingen zou het onderzoek daar tekort komen. Bovendien is de samenvoeging van de beide groepen in het arbeidsveld van de specialisten uitermate nuttig uit hoofde van de vergelijkende studie, welke daardoor mogelijk wordt. Vooral is deze samenvoeging nuttig voor het inzicht in de betekenis van het ondernemen voor de uitkomsten der voortbrenging; indien immers het ondernemen invloed op de uitkomsten heeft, zal die invloed slechts duidelijk kunnen worden vastgesteld door een vergelijkende studie van de verschijnselen in de twee groepen. En tenslotte is de samenvoeging doelmatig, omdat in de werkelijkheid tussen de beide groepen van productie-huishoudingen geen scherp getrokken grens bestaat. Beide groepen, zowel in de gemeenschapsbedrijven als in de private bedrijven, gaan in de werkelijkheid in elkaar over.

De hier ontwikkelde gedachtengang leidt tot tweeërlei gevolgtrekking. Het is doelmatig, dat de bedrijfshuishoudkunde in haar arbeid zowel de ondernemingen als de productie-huishoudingen waarin niet ondernemen wordt omvat. En het is derhalve evenzeer doelmatig, in het begrip der bedrijfshuishouding — bij afkorting het begrip van het bedrijf — beide soorten van productie-huishoudingen te omvatten; het begrip van de bedrijfshuishouding omvat zowel de onderneming als het bedrijf, waarin niet ondernomen wordt. De onderneming wordt aldus een bedrijfshuishouding met het onderscheidende kenmerk van het ondernemen.

Vorenstaande beschouwing leidt met betrekking tot het door prof. ten Doesschate gestelde probleem tot de slotsom, dat de bedrijfseconomie tot object —in den zin van diens ervaringsobject — heeft het bedrijf, onverschillig of daarin wordt ondernomen of niet. En het specifieke gezichtspunt, waarin zij dit ervaringsobject bestudeert — het kenobject van ten Doesschate — is het economisch motief.

(Slot volgt)

DE RENTELOZE BOUWSPAARKAS EN DE WACHTTIJD

door Mr. Dr. A. Schrijvers.

Enige tijd geleden is bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend een Wetsontwerp houdende voorlopige voorzieningen met betrekking tot de bouwkassen, hetwelk naar verwacht wordt spoedig zal worden gevolgd door een wetsontwerp, waarin de bouwkassen in ons land een definitieve wettelijke regeling zullen verkrijgen.

Een der belangrijkste onderwerpen te regelen bij wet zal naar het ons voorkomt zijn de positie van de renteloze kas, in verband waarmede wij in dit artikel een uiteenzetting over dit vraagstuk zullen geven, wat zoals de praktijk heeft uitgewezen wel nodig is om spraakverwarring en misverstanden te voorkomen. Bovendien hebben van de ongeveer 30 bouwspaarkassen die op heden in ons land werkzaam zijn, tenminste 25 kassen het renteloze systeem, waaronder de grootsten, zodat een beslissing over het al of niet voortbestaan van de renteloze kas van ver-